

Nr 41.

Ankom till riksdagens kansli den 20 maj 1920 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående försättande ur gällande kraft av förordningen den 22 december 1898 om upphävande av rekognitionshemmans oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda, m. m.

Närvarande: herrar von Sneidern, von Sydow*, Alfred Petrén*, Hult, von Koch, Westman, Boberg, Linder*, Sigfrid Hansson*, Magnusson i Kalmar, Andersson i Knäppinge*, Carlsson i Frosterud, Nilsson i Vibberbo, Hage och Ödström.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion nr 197, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Eriksson* i Grängesberg hemställt, att riksdagen för sin del måtte besluta, det Kungl. Maj:ts förordning av den 22 december 1898 om upphävande av rekognitionsskogshemmanens oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda, måtte upphöra att gälla samt att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om framläggande för riksdagen snarast möjligt av förslag till åtgärder i syfte att till kronans fria disposition återföra rekognitionsskogshemman, gruvskogar och andra naturvärden, som av kronan upplåtits till olika industriföretags stödjande.

Till stöd för sin ifrågavarande hemställan har motionären anfört följande:

»Enligt min uppfattning är det en trängande angelägenhet, att staten med kraftig hand återför till samhället de väldiga naturvärden som från-rövats kronan.

Bihang till riksdagens protokoll 1920. 9 saml. 2 avd. 27 häft. (Nr 41.)

Processerna om de norrländska vattenfallen och om rekognitions-skogarna, där kronan mot allt sunt förnuft blivit tappande part, kräva en korrigerings genom ny lagstiftning. Oerhörda äro de naturvärden av vattenfall, skogar och annan jord, som fränhänts staten och utau nämnvärd ersättning eller ock rent av genom medvetna formfel överförs i enskild ägo.

Belysande för den rättsuppfattning, som på detta område gjort sig gällande, är bortslumpningen av rekognitionsskogarna.

Bergshanteringen har städse och icke minst i äldre tider ansetts såsom en av landets viktigaste näringar. Jämte det näringen lämnade sysselsättning och utkomst åt ett betydligt antal människor, var den skatt, som under benämning av tionde och hammarskatt av bruken utgjordes, en för staten viktig inkomstkälla. Till gengäld härför omhuldades ock denna näring från statens sida, och då erforderlig tillgång till skogsprodukter utgjorde ett av de huvudsakligaste villkoren för näringens bestånd och utveckling, anvisades för ändamålet åtskilliga kronoskogar. Dessa innehades till en början avgiftsfritt, men från och med 1689 belades järnverken med en viss arrende- eller rekognitions-avgift, vilken utgick av stångjärnhamrar med 2 öre och av masugnar med 1 öre silvermynt för varje stavrum ved, som ansågs vara för bruksdriften behöfelig. Denna avgift höjdes 1747 till respektive 6 och 3 öre. Järnmalmsgruvor erhöilo dock befrielse från denna avgift.

Såsom villkor för begagnande av dessa skogar gällde, att bruksrörelsen fortsattes och ansågs, att staten icke ägde rätt att, så länge nyssnämnda villkor av bruksägaren fullgjordes, återkalla den gjorda upplåtelsen. Då ifrågavarande skogar ofta voro större, än som för verkets behov erfordrades, föreskrefs genom kungl. kungörelse den 4 februari 1811 bland annat, att, sedan varje rekognitionsskog blivit å karta avfattad och undersökning ägt rum till utrönande av verkets behov av skogsprodukter, vederbörande myndighet skulle genom utslag bestämma, huruvida rekognitionsskogen i sin helhet eller endast en viss del därav borde få under bruket bibehållas, att den verket tillerkända skogstrakten skulle få av verkets ägare skatteköpas och skulle vid mantalssättning varje helt mantal tilldelas från 1,200 till och med 3,000 tunnland skog, allt efter markens beskaffenhet och bördighet samt skogens återväxt och årliga avkastning m. m. samt att verkets ägare skulle medelst erläggande av sex års räntor efter kronovärde få till skatte köpa de sålunda tillkomna hemmanen, dock med förbehåll i skattebrevet att allt framgent bibehålla hemmanen till bruket.

Enligt vad 1882 års skattekommitté meddelar hade till den tiden

med tillämpning av dessa bestämmelser rekognitionsskogar om tillsammans 276.9 mantal försåls mot köpeskillingar, vars sammanräknade belopp utgjorde endast 23,423 kronor 41 öre. Sedan 1882 torde ingen avsevärdare försäljning ha ägt rum.

Då varje mantal enligt 1811 års kungörelse skulle innehålla från 1,200 till 3,000 tunnland, omfattade varje försålt mantal säkerligen i genomsnitt minst 2,000 tunnland och hela den försålda arealen 553,800 tunnland. Genom den erhållna köpeskillingen har staten sålunda bekommit i betalning för varje tunnland omkring 4 öre. Endast inom Grangärde, Ludvika och Sävsnäs socknar ha följande rekognitionsskogar blivit försålda:

År 1844 till Enkulle hyttelag $\frac{35}{64}$ mantal för kronor 40.03, år 1845 till Sörviks och Brunnsviks hytteägare $\frac{17}{48}$ mantal för kronor 31.94, Norhyttans ägare $\frac{7}{16}$ mantal kronor 32.04, Västansjö hyttas ägare $\frac{25}{32}$ mantal kronor 57.22, år 1852 till Rävåla hyttelag $\frac{15}{64}$ mantal kronor 78.16, Abeckshyttas ägare $\frac{39}{48}$ mantal kronor 40.34, Persbo hyttelag 1 $\frac{7}{64}$ mantal kronor 80.29, Marnäs hyttelag, Knutsbo skog om $\frac{5}{64}$ mantal kronor 5.46, Gonäs hyttelag $\frac{63}{128}$ mantal kronor 35.61, Sunnansjö hyttelag 1 $\frac{5}{32}$ mantal kronor 83.76, år 1848 till Saxhytte hyttelag $\frac{37}{64}$ mantal kronor 40.22, år 1854 till Bäragsbo hyttelag 1 mantal kronor 60.48, år 1855 till Klenshytte hyttelag $\frac{5}{8}$ mantal kronor 45.30, Hellsjö hyttelag $\frac{7}{16}$ mantal kronor 41.71, år 1857 till Björnhytte masugns ägare 10 skogshemman om tillsammans 5 $\frac{10}{16}$ mantal kronor 411.80, år 1858 till Prästhytte masugnsägare $\frac{57}{64}$ mantal kronor 65.20, år 1863 till Ludvika bruksägare 10 skogshemman om tillsammans 6 $\frac{1}{4}$ mantal kr. 463.78, och sista försäljningen år 1878 till Fredriksbergs och Gravendals bruk 23 mantal kronor 1,344.31. Den sammanlagda köpeskillingen för de försålda 46 mantalen blir sålunda endast kronor 2,996.11.

Hur välvilligt ämbetsverken uppträtt mot brukens anspråk på skogsköp utgör försäljningen av *Hammarberget* i Grangärde socken ett värtaligt vittnesbörd. År 1872 förklarade kommerskollegium Nyhammars bruk berättigat att, då bruket ägde Saxhyttans masugn, få skatteköpa en mellan Ludvika bruks förut skatteköpta rekognitionsskog och masugnen belägen skogspark, Hammarberget om 63 tunnland, för en köpeskillning av 1 krona och 66 öre eller två och ett halvt öre per tunnland. Saxhytte masugn hade redan förut, 1848, erhållit skatteköp på nödig bruksskog eller $\frac{5}{8}$ mantal.

Dessa i allmänna drag givna siffror ger en talande bild av hur kronans egendom bortskänkts till enskilda. Ännu mera upprörande ter sig bilden, om man granskar försäljningarna i detalj.

Som exempel kan anföras *Björnhytte* bruks rekognitionsskogar, som sannolikt upplätos till bruket under 1700-talet. I början av 1800-talet fördrev bruket de åbor, som funnos å skogen och fick åborätten på sig överläten. Som redan nämnts erhöll bruket 1857 skatteköp på hela skogen, bestående av $5\frac{10}{16}$ mantal och innehållande i areal 197 tunnland inägor och 12,329 tunnland utmark för en köpeskilling av 3.3 öre per tunnland. I skattebrevet är uttryckligen förbehållet det villkor, »att hemmanet oskiljaktigt bliver förenat med Björnhytte masugn». I början av 1900-talet nedlades bruksrörelsen och egendomen försålles till en enskild person, vilken under flera år bedrev en intensiv skogsavverkning, och efter vad med bestämdhet uppgivits därigenom fick hela köpeskillingen, som var något över 400,000 kronor, betäckt. År 1908 försålles Björnhyttan till staten för en köpeskilling av 435,000 kronor.

Att rekognitionsskogarna ursprungligen upplåtits och vid skatteförsäljningen tilldelats viss hytta eller smedja uteslutande för dennas stödjande är ostridigt.

I kungl. förklaringen den 5 april 1739 föreskrives vid bötesansvar beträffande dessa skogar, »att med alla sådana skogars nyttjande ej något missbruk till avsalu av bruks- eller manufakturägarna må förövas, utan de allenast till brukets eller manufakturiets enskilda underhållande och förnödenhet användas.

I kungl. brevet den 1 december 1766 är vid strängaste vite förbjudet göra ansökning om flyttande av smide eller att få använda rekognitionsskogarnas avkastning till smide vid annat bruk, än det å den ort, vartill skogen ursprungligen upplåtits.

Som förut nämnts utsäges i kungl. kungörelsen den 4 februari 1811, vilken ligger till grund för skatteköpen, att då hemmanen voro inrättade av *den för bruken till deras upprätthållande* såsom nödig ansedd mark och skog, i skatteköpsbrevet skulle intagas det förbehåll att de »alltid skola bliva oskiljaktiga från de bruk, varunder de lyda», vilket tillräckligt tydligt angiver det uppenbara syftet: skogarnas användande till bruksdriftens upprätthållande såsom ett förbehåll till upplåtelsen.

Vid försäljningen av dessa skogar har heller icke, såsom fallet är vid upplåtelse av andra kronoegendomar, överlåtelse skett till enskilda personer och dess arvingar, utan till ägarne av visst järnbruks hytta och nämnda bruks framtida innehavare.

De författningar, som utkommit efter 1811 års kungörelse, hävda fortfarande rekognitionsskogarnas och brukens samhörighet. Sålunda säges i Kungl. Maj:ts brev av den 16 maj 1835, att Kungl. Maj:t icke

funnit skäligt i allmänhet medgiva den utsträckning (som begärts) av dispositionsrätten över rekognitionsskogarna, att bruks- och bergverksidkarna måge använda dessa skogar vid vilketdera av deras bruk och bergverk, som de själva finna lämpligast».

År 1886 drogs frågan inför riksdagen. Under anförande hurusom en mängd kronans hemman blivit till understöd för bruk eller fabrik sålda till skatte åt vederbörande bruks- eller fabriksägare med förbehåll, att hemmanen ej finge skiljas från det bruk eller den fabrik, till vars förmån försäljningen skett, samt att, därest bruket eller fabriken nedlagts, kronan ansetts på grund av föräldrade författningar kunna återtaga sålunda sålda hemman, yrkade C. A. Bäckström i en inom första kammaren väckt motion »att, därest utfärdat skattebrev innehölle, att skattupplåtelsen skett till understöd för bruk eller fabrik och att hemmanet ej finge därifrån skiljas, sådant hädanefter ej skulle medföra behörighet för kronan att yrka rubbning av ägares och inteckningshavares rätt».

I över motionen avgivet utlåtande anför statsutskottet bland annat: »vid försäljningar till bruken av rekognitionsskogshemmanet har syftet varit enahanda som med den ursprungliga upplåtelsen av de allmänningar, varav hemmanen bildats, eller bergshanteringens understödjande och uppmuntran. Räntan av rekognitionsskogshemmanen har trätt i stället för den förra arrende- eller rekognitionsskogsavgiften, och även uti dessa hemmans räntor har jämlikt kungl. kungörelse den 5 juni 1885 en nedsättning med 30 procent från och med innevarande år ägt rum. Skulle nu, såsom herr Bäckströms förslag innebär, kunna avstås från rättigheten att föra talan om rekognitionsskogshemmanens återvinnande, i händelse de skiljas från bruk, till vars understöd de blivit anslagna, eller i händelse sådana bruk nedläggas, så komme staten för avståendet till enskilda av en mängd värdefulla jordegendomar icke att åtnjuta någon annan ersättning än de ännu kvarstående 70 procenten av räntan å rekognitionsskogshemmanen. På grund av dessa förhållanden äger enligt utskottets åsikt staten fullt fog att fortfarande fasthålla grundsatsen, att ifrågavarande hemman skola vara oskiljaktigt förenade med det verk, till vars understöd de blivit skattesålda.»

Av vad som anförts är ostridigt, att lagstiftarens mening med upplåtelsen och skatteförsäljningen av rekognitionsskogarna varit att bereda bruken ett i forna tider välbehövt understöd, men att skogen skulle återfalla till kronan, om bruket nedlades eller skogen försålles. Faktum är emellertid att de allra flesta bruk, som fått skatteköpa rekognitionssskogar, sedan länge varit nedlagda eller ock numera utöva en ren skendrift. Skogarna äro i vissa fall sålda och i övrigt

sker avverkning till försågning eller annat för bruksrörelsen främmande ändamål.

Av de förut nämnda bruken äro samtliga utom Gonäs och Klenshyttans hyttor nedlagda. Sörviks och Brunnsviks hytta nedlades 1811 och Norrviks hytta 1831, varvid deras blåsning flyttades till Marnäs hytta, vilken nedlades för omkring 15 år sedan. Norrhyttan nedlades för omkring 10 år sedan, Sunnansjö hytta på 1880-talet och Björnhyttan i slutet av 1890-talet, alla övriga i artikeln nämnda hyttor inom Grangärde och Ludvika socknar nedlades under 1850- och 1860-talet. Ludvika bruk har varit nedlagt bortåt trettio år. För att bevara skenet av bruksdrift har emellertid brukets ägare i en mindre byggnad uppställt ett par smideshårdar, där smide bedrives med från annat håll lejd arbetskraft någon vecka vissa vintrar. Att denna primitiva smedja icke är avsedd för verklig bruksrörelse är uppenbart för alla. Andra hytte- och smidesägare ha låtit bruken förfalla.

Om nu statsmakternas mening med upplåtande av rekognitionsskogarna är uppenbar för icke jurister, är den dock förborgad för domstolarna.

Genom ett flertal domar ogillade högsta domstolen den 8 juni 1897 å kronans vägnar förd återvinningstalan, vilken väckts mot åtskilliga innehavare av rekognitionsskogshemman med påstående, att hemmanen i följd därav att bruket nedlagts eller hemmanet skilts från bruket skulle återfalla till kronan.

Som skäl för ogillande av kronans talan anföres i domslutet beträffande Stjärnfors bruks rekognitionsskog, vilken blivit försåld, »att i det berörda köpebrev intagna villkor, att hemmanen oskiljaktigt skulle vara förenade med Stjärnfors bruk, så mycket mindre kunde föranleda till skattemannarättens förverkande, därest hemmanen skildes från berörda bruk, som enligt 1 kap. 2 § jordabalken, sådant detta lagrum lydde genom K. F. den 1 maj 1810, dylikt i köpeavhandlingen intaget förbehåll vore utan verkan». Kungl. Maj:t utfärdar år 1811 en förordning, som enligt dåtida och senare uppfattning ända till 1897 av såväl Kungl. Maj:t och riksdagen som andra myndigheter och även av de enskilda bruksägarna ansågs trygga kronans rätt att återfå skogen, om icke köpeförbehållet uppfylldes. Genom ett enkelt domstolsutslag förklaras nu i köpebrevet gjort förbehåll vara utan laga verkan och staten går förlustig värden för hundratals miljoner kronor. Detta måste utan överdrift betecknas som ett upprörande utslag av den formella rätten på bekostnad av den reella och i strid med allt sunt förnuft.

Med anledning av dessa domar beslöt riksdagen år 1898, att, då

kronan numera ansåges icke äga återvinningsrätt till rekognitions-hemmanen, och ifrågavarande bestämmelse om hemmanens oskiljaktighet från bruken således i detta hänseende icke ägde någon betydelse, vad i särskilda författningar funnes i fråga om skatteköp av så kallade rekognitions-hemman föreskrivet därom, att hemmanen alltid skulle vara oskiljaktiga från de bruk, varunder de lydde, skulle upphöra att gälla.

Detta riksdagens beslut torde ha tillkommit med anledning av de nyligen avkunnade domarna utan närmare prövning av frågan.

Dessa domstolsutslag och detta riksdagsbeslut måste korrigeras genom ett nytt riksdagsbeslut, som återför till samhället dessa naturvärden. Ett sådant krav kommer helt visst att uppkalla ett häftigt motstånd från de kretsar, som vant sig att betrakta samhälleliga naturvärden som enskildas vällovliga spekulationsobjekt, men detta får icke avhålla från ett hårdhänt ingripande. Visserligen är det en vanskelig sak att upphäva ett riksdagsbeslut av den art, varom nu är fråga. Kronans rättsanspråk och intressen synas mig dock i detta fall vara så välgrundade, att de motivera en sådan åtgärd. I en tid, då skogar och vattenfall få alltjämt ökat värde både ur nationalekonomisk och privatekonomisk synpunkt, och då staten behöver alltjämt ökade inkomster, är det en tvingande nödvändighet för statsmakterna att återföra i samhällelig ägo, vad som fränhånts samhället. Jag hemställer därför, att riksdagen måtte besluta upphävande av 1898 års förordning och att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen åtgärder för rekognitions-skogarnas återställande till kronans fria disposition.

Jag är icke blind för, att ett sådant beslut i vissa fall kan leda till obilliga konsekvenser. Givet är därför, att varje rekognitionsskogs upplåtelse bör provas för sig och att kronan av billighet i vissa fall bör efterskänka sitt krav och i andra fall träffa uppgörelse med innehavaren, som lämnar honom ekonomiskt skadeslös.

Även ett annat spörsmål får icke i detta sammanhang lämnas obeaktat. Före brukens skatteköp funnos å skogarna flera eller färre åbor. Dessa ha blivit fördrivna av bruken eller ock ha de för en spottstyver avstått åborätten till rekognitionsskogsinnehavaren. I den mån de själva eller deras bröstarvingar finnas i livet och önska återfå sina torp, bör tillfälle därtill lämnas dem. Tydligt är att det icke kan vara ett samhällsintresse att de skola få äganderätt till torpen, men om de vilja bosätta sig på desamma böra de tillförsäkras tryggad besittningsrätt. Med andra ord, det gamla åborättsinstitutet bör återupprättas.

Efter utfärdandet av kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 angående skatteläggning och försäljning av rekognitionsskogarna ifråga-

sattes huruvida till desamma jämväl vore att hänföra s. k. gruvallmänningar. Detta ansåg emellertid Kungl. Maj:t ej vara förhållandet, vadan det befanns nödigt att underställa ständernas prövning, huru med de senare borde förhållas. Detta skedde vid 1823 års riksdag, då ständerna biföllo Kungl. Maj:ts förslag därom, att dessa skogar skulle bibehållas för de gruvors behov och nytta, åt vilka de varit upplåtna, för att, på sätt dittills ägt rum, begagnas så länge gruvorna bearbetades, samt vid deras upphörande upplåtas åt andra gruvor, som därav kunde vara i behov, med iakttagande dock att vanlig rekognitionsavgift åsattes desamma för att till statsverket utgöras.

Den rekognitionsavgift, som erlägges för dessa skogar, har sedan år 1747 uppgått till cirka 3 öre för varje stavrum ved i uppskattad årlig avverkning. Denna låga avgift föranledde att den samma år antagna bevillningsförordningen innehåller föreskrift om att förutom rekognitionsavgiften även viss skogsbevillning skulle erläggas. I 1858 års bevillningsförordning höjdes sistberörda avgift till 25 öre för varje stavrum ved. Då 1883 års bevillningsförordning utfärdades, bestämdes att gruvskogsinnehavarna därjämte skulle för skogen erlagga vanlig fastighetsskatt.

Enligt domänstyrelsens berättelse för år 1915 uppgår den sammanlagda arealen av statens till bergshanteringens understöd upplåtna skogar till 35,660 har. Dessa skogar äro belägna på följande platser:

Norrbottnens län: Kengis 14,103 har; Rån och Bärjön 3,546 har; *Gävleborgs* län: Torsåker 314 har; *Kopparbergs* län: Burångsbärg 508 har, Grängesberg 782 har, Östansbärg i Norrbärke 404 har, Bispbärg 312 har, Nisshyttan 222 har; *Värmlands* län: Nordmark 202 har, Persbärg 1,481 har; *Örebro* län: 14 stycken gruvallmänningar om tillsammans 2,811 har; *Uppsala* län: Dannemora 1,603 har; *Södermanlands* län: Åkers styckebruk 6,861 har, Tunabärgs kopparverk 2,102 har.

Det sammanlagda beloppet av de rekognitions- och skogsbevillningsavgifter, som för dessa skogar erlades till kronan år 1884, uppgick till 1,938 kronor. Sedan dess torde icke dessa avgifter ha förändrats.

1919 års urtima riksdag har som bekant beslutat provisoriskt upphäva 1811 års skatteköpsförordning. Detta beslut har i första hand tillkommit för att förhindra skatteköp av Tunabärgs kopparverks allmänning.

För denna rekognitionsskog om 2,102 har bestämde kammarkollegium år 1909 att köpeskillingen, enligt 1811 års förordning, skulle

uppgå till 544 kronor och 74 öre. Vid verkställd värdering har skogen av domänstyrelsen värderats till 1,831,067 kronor.

Genom det fattade riksdagsbeslutet förhindrades nyttjanderättsinnehavarna skatteköpa skogarna. Detta är ett framsteg hän mot en bättre förståelse för statens rätt, men för att denna rätt skall bli iakttagen måste krävas att skogarna återlämnas till kronans fria disposition.

Det kan icke med fog göras gällande att de gruvägare, som disponera över gruvskogar, äro i större behov av statens direkta understöd än övriga gruvägare. Snarare är motsatsen förhållandet. Dock bör medgivas att vissa av dessa gruvföretag ha så begränsat eget markutrymme, att de icke utan den största olägenhet kunna få nödig plats för maskinella anläggningar, bostäder m. m. Då det icke kan vara något statsintresse att, så länge enskild gruvdrift är tillåten, direkt försvåra näringens utövning, bör vid en indragning till kronan av gruvskogarna för driftens utveckling nödigt markutrymme upplåtas. Denna upplåtelse bör ske på för både staten och gruvägarna betryggande villkor, till exempel genom femtioårigt arrende.»

Utskottet har i den i 46 § riksdagsordningen föreskrivna ordning begärt utlåtande över motionen från kammarkollegium. Det av kollegium i anledning därav avgivna yttrande finnes såsom bilaga fogat vid utskottets utlåtande.

Då kammarkollegium för sin del ej haft något att erinra mot en förutsättningslös utredning rörande återförandet till kronan av rekognitionshemman och till bergshanteringens understöd anslagna skogar, har utskottet ansett sig kunna på så sätt tillmötesgå motionärens yrkande, att utskottet hemställer,

Utskottet.

att riksdagen i anledning av motionen II:197 i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhänga om utredning snarast möjligt, huruvida åtgärder böra vidtagas för att till kronan återföra rekognitionshemman och till bergshanteringens understöd anslagna skogar samt om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 20 maj 1920.

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL VON SNEIDERN.

Bilaga.

Till riksdagens andra lagutskott.

Motion i
andra
kammaren,
nr 197,
år 1920.

I en inom riksdagens andra kammare väckt, till utskottet hänvisad motion (nr 197) har hemställts,

»att riksdagen för sin del måtte besluta, det Kungl. Maj:ts förordning av den 22 december 1898 om upphävande av rekognitionshemmanens oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda, måtte upphöra att gälla; samt

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om framläggande för riksdagen snarast möjligt av förslag till åtgärder i syfte att till kronans fria disposition återföra rekognitionshemman, gruvskogar och andra naturvärden, som av kronan upplåtits till olika industriföretags stödjande.»

Bemiss till
kammar-
kollegium.

Genom nådig remiss den 27 februari 1920 har kammarkollegium anbefallts avgiva och till utskottet överlämna utlåtande över motionen; och får kollegium till åtlämnad av denna föreskrift anföra följande.

Kammar-
kollegii
utlåtande:
A. angående
upphävande
av 1898 års
författning.
Kollegii
utlåtande
i ämnet
år 1919.

Vad till en början angår *första* delen av motionärens hemställan, får kollegium hänvisa till sitt till andra lagutskottet vid 1919 års lagtima riksdag den 17 april samma år avgivna utlåtande, såsom bilaga A vidfogat bemälda utskotts utlåtande, nr 43, i anledning av väckta motioner rörande vissa med skatteköp av kronojord sammanhängande förhållanden. I detta sitt utlåtande — vilket avsåg en till utskottet hänvisad motion, vari hemställts, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning i ändamål, att det vid rekognitionsskogarnas försäljande till skatte i skattebrevet intagna förbehåll angående rekognitionshemmanens oskiljaktighet från de bruk, till vilkas understöd de skattesålts, och detta i mening av bruksdrift, måtte förklaras fortfarande effektivt och för skogarnes innehavare lagligen bindande, samt att förslag i detta syfte måtte snarast möjligt för riksdagen framläggas — har kollegium närmare redogjort för de omständigheter, varunder kungörelsen den 22 december 1898 tillkommit.

Kollegium yttrade därvid bland annat:

»I underdånig skrivelse den 12 maj 1898 anmälde riksdagen, hurusom riksdagen för sin del beslutit, att vad som i fråga om skatteköp av så kallade rekognitionshemman stadgats därom, att hemmanen alltid skulle vara oskiljaktiga från de bruk, varunder de lydde, skulle upphöra att gälla, samt att 30 § av lagen om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring den 27 juni 1896 måtte erhålla följande förändrade lydelse: »Genom denna lag göres ej ändring i vad om lotshem-

man av krono eller skatte natur är särskilt stadgat.» Dessa frågor hade förekommit till överläggning inom riksdagen på grund av två inom första kammaren väckta motioner, därvid till stöd för förslaget om upphörande av giltigheten av berörda förbehåll anförts, bland annat, att, sedan i kungl. kungörelsen angående användandet av de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogar den 4 februari 1811 stadgats, att i de skattebrev, som kollegium hade att utfärda å de till hemman indelade och försälda dylika skogar, skulle intagas förbehåll, att hemmanen alltid skulle bliva oskiljaktiga från de bruk, varunder de lydde, samt rörande skatteköp av sådana hemman utfärdats flera författningar, vilka alla i avseende å nämnda förbehåll hänvisade till 1811 års kungörelse, talan å kronans vägnar väckts mot åtskilliga ägare av rekognitionshemman, med påstående, att hemmanen, i följd därav att bruk nedlagts eller hemman skilts från bruk, skulle återfalla till kronan, men att högsta domstolen genom ett flertal den 8 juni 1897 meddelade domar förklarat, att återvinningsrätt i sådana fall icke ägde rum och förty ogillat kronans talan. Frågan om bibehållande av ifrågavarande förbehåll hade därigenom fått en helt annan innebörd. Då det genom högsta domstolens beslut vore konstaterat, att *kronan* icke hade någon återvinningsrätt till hemmanen, hade den ur synpunkt av kronans fiskaliska intresse anförda grund för förbehållets bibehållande bortfallit. Avsikten med förbehållet torde allenast hava varit att i enlighet med de näringspolitiska åsikter, som vore gällande vid tiden för utfärdandet av ovan åberopade kungörelse, sörja för, att varje bruk skulle hava tillräckligt med skog i förhållande till den kvantitet järn eller andra produkter, som enligt de för bruket gällande privilegier finge där tillverkas. Sedan numera fullständig frihet införts i avseende å bergshantering, förefunnes naturligtvis icke skäl att ur denna synpunkt bibehålla oförmålda inskränkning. Vid sålunda anförda förhållanden syntes intet numera med fog kunna invändas mot att dessa hemman i förevarande hänseende likställdes med övriga under enskild äganderätt varande hemman. Visserligen skulle kunna ifrågasättas, huruvida icke inskränkningen borde anses hava bortfallit redan genom de angående bergshanteringens frigörande utfärdade författningar, men då förbehållet förutsatts såsom giltigt i förenämnda 1896 års lag, syntes trygghet icke förefinnas, att icke samma förbehåll kunde komma att anses fortfarande tillämpligt och kunna av någon *bruksägare* åberopas i ändamål att återvinna från bruket sålt hemman av ifrågavarande slag. Det syntes därför vara skäl att till undvikande av den rättsosäkerhet och de kostsamma rättegångar, som kunde av förbehållet vållas, meddela uttryckligt stadgande därom, att förbehållet skulle vara utan verkan. — I sin ovanberörda skrivelse yttrade riksdagen för egen del att då, i händelse bruksrörelsen blivit nedlagd vid bruk, under vilket rekognitionshemman lydde, eller om rekognitionshemman kommit i annans ägo än bruksägarrens, kronan numera ansåges icke äga återvinningsrätt till hemmanet, och ifrågavarande bestämmelse om hemmanens oskiljaktighet från bruken således i detta hänseende icke ägde någon betydelse, samma bestämmelse borde upphöra att även i övriga avseenden äga giltighet, helst bibehållande av en sådan bestämmelse kunde genom den rådande osäkerheten angående äganderätten till rekognitionshemman framkalla anspråk och förvecklingar av flera slag, varför riksdagen velat bifalla motionen i denna del, samt att därav syntes följa, att lagen om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring borde bliva gällande även i fråga om förevarande rekognitionshemman.

Kammar- och kommerskollegierna avgåvo med anledning av riksdagens berörda skrivelse infordrat gemensamt underdånigt utlåtande den 23 september 1898, och anförde kollegierna därvid följande. Den i skatteköpebrev angående rekognitionshemman på grund av 1811 års nådiga kungörelse införda bestämmelse därom, att det salugångna hemmanet skulle vara oskiljaktigt från det bruk, varunder det lydde, syntes visserligen numera vara utan all betydelse, varför kollegierna emot upphörande av giltigheten av denna bestämmelse, så vitt endast *kronans* rätt vore i fråga, så mycket mindre hade något att erinra, som samma bestämmelse icke upptagits bland de av rikets ständer i underdånig skrivelse den 20 december 1809 angivna grunder för användandet av de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogar och dessutom syntes stå i strid med vad uti 2 § 1 kap. jordabalken. sådant detta lagrum lyder enligt nådiga förordningen den 1 maj 1810, förekomme därom, att säljare i köpeavhandling om jord och fastighet ej hädanefter finge förbehålla sig eller andra att få framdeles vinna egendomen åter; och skulle, ur synpunkten av kronans intresse, icke heller något vara att invända emot en förändring av 1896 års lag på sätt riksdagen för sin del beslutit. Men med hänsyn därtill att *ägare av bruk* kunde tänkas vilja framställa anspråk på återvinning av hemman, som med nu angivna förbehåll på sin tid köpts av brukets förre ägare, men sedermera i sin helhet eller till någon del skilts från bruket, borde åt de åsyftade lagbestämmelserna, i fall de ansåges vara av behovet påkallade, givas sådan avfattning, att deras tillämpning bleve inskränkt till sådana rättsförhållanden, som uppstått efter det den ifrågasatta lagförändringen trätt i kraft, och syntes, därest denna åsikt vunne avseende, riksdagens förevarande beslut alltså icke kunna oförändrat godkännas. Slutligen framhöllo kollegierna, hurusom nödig följdriktighet syntes fordra att, för den händelse fråga om skatteköp i enlighet med föreskrifterna i nådiga kungörelsen den 4 februari 1811 hädanefter skulle uppstå — i vilket avseende meddelades, att fråga om skatteköp av en del av Tunabergs allmänning i Södermanlands län för det dåvarande vore beroende på kammarkollegii prövning — ett förklarande meddelades, att vad författningarna innehölle därom, att oftanämnda förbehåll skulle intagas i skatteköpebrev, som kammarkollegium å hemman utfärdade, skulle upphöra att gälla.

Sedan därefter högsta domstolen, hörd i ämnet, förklarat sig icke hava något att erinra mot riksdagens ifrågavarande framställning, utfärdades den 22 december 1898 kungl. förordningen om upphävande av rekognitionshemmans oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda. I denna förordning fann Kungl. Maj:t gott i *överensstämmelse med riksdagens beslut* förordna, att vad i särskilda författningar funnes i fråga om skatteköp av så kallade rekognitionshemman föreskrivet därom, att hemmanen alltid skulle vara oskiljaktiga från de bruk, varunder de lydde, skulle upphöra att gälla; och skulle i följd därav förbehåll om sådana hemmans oskiljaktighet från bruken icke intagas i skatteköpebreven, som hädanefter utfärdades. 30 § i ovannämnda 1896 års lag om hemmansklyvning, jordavsöndring och ägostyckning, vilken ursprungligen hade följande lydelse: 'Genom denna lag göres ej ändring i vad om lotshemman av krono eller skatte natur så ock sådana hemman, som enligt kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 äro oskiljaktigt förenade från de bruk varunder de lyda, är särskilt stadgat' erhöll genom lag den 30 december 1898 den lydelse riksdagen för sin del beslutat.» — I samma utlåtande erinrade kollegium vidare, att högsta domstolen icke erkänt laga verkan av i skatteköpebreven för-

fattningsenligt gjorda förbehåll om hemmanens oskiljaktighet från de bruk, varunder de lydde, vadan enligt kollegii mening allenast ett upphävande av 1898 års ifrågavarande författning jämte återställande av 30 § i 1896 års lag till sin ursprungliga lydelse icke vore till fyllest, utan vore för vinnande av motionärens syfte effektivare lagstiftningsåtgärder nödiga.

Till detta uttalande får kollegium nu hänvisa beträffande vad i förevarande motion hemställts angående upphävandet av 1898 års författning med den erinran därjämte, att det torde vara uppenbart, att frågan, huruvida effektivare lagstiftningsåtgärder böra i motionens syfte genomföras eller icke, sammanhänger med frågan huru den senare delen av motionärens hemställan bör besvaras, såvitt angår rekognitionshemmanen.

Kollegii
yttrande.

Vidkommande denna *senare del* av motionärens hemställan och vad särskilt angår *rekognitions*hemmanen har, såsom i det föregående erinrats, högsta domstolen den 8 juni 1897 genom ett flertal domar ogillat av kammaradvokatfiskalsämbetet å kronans vägnar förd återvinningstalan, vilken väckts mot åtskilliga innehavare av dylika hemman, varvid från kronans sida påstods, att hemmanen i följd därav att bruken nedlagts eller hemmanen skilts från bruken borde återfalla till kronan.

B. Angående
åtgärder för
återförande
till kronans
fria dispo-
sition av
rekognitions-
hemman
m. m.

Beträffande de omständigheter, varunder berörda rättgångar på sin tid anhängiggjordes, tillåter sig kollegium erinra om följande.

Under anförande, hurusom en mängd kronans hemman blivit till understöd för bruk eller fabrik sålda till skatte åt vederbörande bruks- eller fabriksägare med förbehåll, att hemmanen ej finge skiljas från det bruk eller den fabrik, till vars förmån försäljningen skett, samt att, därest bruket eller fabriken nedlagts, kronan ansetts kunna på grund av föräldrade författningar återtaga sålunda sålda hemman, hade i en inom första kammaren år 1886 väckt motion (nr 3), med avseende å den frihet, som dåmera vore bruks- och fabriksrörelsen medgiven samt till beredande av trygghet i äganderätt och inteckningsrätt jämväl vad ifrågavarande slags hemman anginge, föreslagits, att riksdagen måtte fatta beslut, att, därest utfärdat skattebrev innehölle, att skatteupplåtelsen skett till understöd för bruk eller fabrik och att hemmanet ej finge därifrån skiljas, sådant hädanefters ej skulle medföra behörighet för kronan att yrka rubbning av ägares och inteckningshavares rätt.

1) Rekogni-
tionshem-
manen.

Förhistorien
till rättegångarna på
1890-talet.

I utlåtande över motionen, nr 49, anförde statsutskottet särskilt angående rekognitionshemmanen bland annat:

Bergshanteringen hade städse och icke minst i äldre tider ansetts såsom en av landets viktigaste näringar. Genom frambringande av metaller hade nämligen bildats nytt kapital och, jämte det näringen lämnat sysselsättning och utkomst åt ett betydligt antal människor, hade den skatt, som under benämning av tionde och hammarskatt av bruken utgjorts, varit en för staten viktig inkomstkälla. Till gengäld härför hade ock denna näring omhulats från statens sida, och då erforderlig tillgång till skogsprodukter utgjort ett av de huvudsakligaste villkoren för näringens bestånd och utveckling, hade för ändamålet anvisats åtskilliga kronoskogar. Dessa hade till en början innehafts avgiftsfritt; men jämlikt kungl. brevet den 14 mars 1689 hade järnverken för de dem anslagna skogar belagts med en viss årlig arrende- eller rekognitionsavgift, vilken utgätt av stångjärnshamrar med 2 öre och av mas-

ugnar med 1 öre silvermynt för varje stavrum ved, som efter uppskattning ansetts vara för bruksdriften behöfligt och kunnat med skogens bestånd avverkas. Denna avgift hade jämlikt kungl. brevet den 24 november 1747 höjts till respektive 6 och 3 öre silvermynt för varje stavrum. De s. k. ädlare verken ävensom järngruvor skulle dock jämlikt kungl. brevet den 7 november 1690 och kungl. resolutionen den 11 december 1696 åtnjuta befrielse från sådan avgift. Såsom villkor för begagnande av nämnda skogar hade i allmänhet å verksägarnas sida gällt att bruksrörelsen fortsattes och skogarna icke anlitats utöver vad för verkens behov kräfts, varemot, och för så vitt den vid verkens anläggning privilegierade tillverkning varit på virkesfång från statens skogar grundad, staten icke ansetts äga rätt att, så länge nyssnämnda villkor av verksägaren fullgjorts, återkalla den skedda upplåtelsen. Då ifrågavarande skogar ofta varit större, än som för verkens behov erfordrades, och staten sålunda utan att gagna verksägarna gått miste om den inkomst, som kunde erhållas av de för verkens fortsatta bedrivande överflödiga skogsområdena, hade genom kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 föreskrivits, bland annat, att, sedan varje rekognitionsskog blivit å karta avfattad och undersökning ägt rum till utrönande av verkets behov av skogsprodukter och huru mycket som för detta ändamål kunnat påräknas från dem av verkets egna skogar, på vilka smidet varit grundat, samt i vad mån rekognitionsskogen varit för det återstående behovet erforderlig, vederbörande myndighet skulle genom utslag bestämma, huruvida rekognitionsskogen i sin helhet eller endast en viss del därav bort få under bruket bibehållas; att den verket tillerkända skogstrakt skulle, där verkets ägare önskade skatteköpa densamma, till hemmantal indelas och skattläggas, varvid de för verkets räkning å skogen upptagna torp eller odlingslägenheter skulle bilda stommar för de nya hemman. som kommit att av skogsmarken bildas, och varje helt mantal tilldelas från 1,200 till och med 3,000 tunnland, allt efter markens beskaffenhet och bördighet samt skogens återväxt och årliga avkastning m. m.; samt att verkets ägare skulle medelst erläggande av sex års räntor efter kronovärde till skatte köpa de sålunda tillkomna hemmanen med skyldighet dels att utgöra räntorna, emot det att den dittills erlagda rekognitionsavgiften upphörde, och dels att allt framgent bibehålla hemmanen till bruket, varom förbehåll skulle i skattebrevet införas. Enligt vad skatteregleringskommittén i sitt den 13 september 1882 avgivna betänkande angående skatteförhållandena i riket meddelat, hade, med tillämpning av här ovan anförda bestämmelser, rekognitionsskogar, indelade till hemman om tillhopa 276.921 mantal, försålts till verksägare mot köpeskillingar, vilkas sammanräknade belopp utgjort allenast 23,423 kronor 41 öre. Från äldre tider tillbaka hade om bergshanteringen i allmänna författningar åtskilliga bestämmelser varit meddelade rörande dels nya verks anläggning, så att desamma ej skulle lända till förfång för äldre privilegierade verk, dels tillverkningens belopp vid varje särskilt verk, dels ock tillgodoseendet av verkens behov av kol, ved och till kolning tjänlig skog. Dessa inskränkningar vid bergshanteringsens bedrivande hade dock i senare tider borttagits. Genom kungl. förordningarna den 27 april 1846 och den 22 februari 1850 hade de inskränkningar i jordägarens dispositionsrätt till kol, ved och till kolning tjänlig skog upphävs, som förut till bergverkens förmån varit stadgad, och genom kungl. förordningen den 20 september 1859 hade lossats de från äldre tider bibehållna band å bergshanteringen, så att densamma icke vidare underkastats särskilda inskränkningar eller andra föreskrifter för rörelsens bedrivande än dem, som gällt för likartade näringar. Även de om ifrågava-

rande närings särskilda beskattning från äldre tider kvarstående bestämmelser hade efter hand ändrats. I anledning av rikets ständers enligt skrivelse den 7 mars 1860 fattade beslut hade nämligen genom kungl. kungörelsen den 14 december samma år stångjärnstillverkningen inom hela riket befriats från hammarskatt samt alla hyttor, belägna utom de privilegierade bergslagerna, från tackjärnstionde. Vad däremot den med vissa privilegier gynnade tackjärnstillverkningen inom bergslag anginge, hade rikets ständer ansett densamma icke böra medgivas någon eftergift av tackjärnstionden, så vida icke bergslagerna förklarade sig villiga att avstå från sina särskilda friheter och förmåner. Sedermera hade riksdagen enligt skrivelse den 19 maj 1871 medgivit, att skyldigheten inom privilegierad bergslagsort till utgörande av tackjärnstionde ävensom av skattejárn och hyttegälsjárn, där någondera av dessa senare avgiftsposter blivit åsatt och ännu kvarstode, finge för framtiden upphöra, mot det att hemman och lägenheter inom de bergslag, som icke redan varit underkastade ordinarie rotering, bleve efter det rotetal, till vilket de vore extra roterade, ålagda rotevakansavgifter till hälften mot annan roterad jord i samma län, samt att varje hemman och lägenhet inom privilegierad bergslagsort, som i sin egenskap att tillhöra sådan ort åtnjöte någon frihet i avseende å ränta, bleve till hälften åsatta de skyldigheter härutinnan, som med författningarna överensstämde; och hade Kungl. Maj:t med bifall härtill den 9 juni 1871 utfärdat kungörelse i ämnet. — Även vad de så kallade ädlare verken anginge, hade, efter det riksdagen i skrivelse den 24 maj 1877 bifallit Kungl. Maj:ts i ämnet avlåtna proposition, genom kungl. kungörelsen den 10 augusti samma år förordnats, att, med undantag tills vidare för Sala silververk och Höganäs stenkolsverk, alla övriga verk, som vore förpliktade till bergsverkstiondes utgörande, skulle befrias från dylikt tionde, dock skulle vad sålunda blivit stadgat icke, förr än Kungl. Maj:t särskilt därom förordnade, gälla för åtskilliga uppräknade verk. Orsaken till sistnämnda undantag hade berott därpå att vissa av de ädlare verken, vilka varit försedda med särskilda privilegier, enligt riksdagens förberörda skrivelse bort från tiondes utgörande befrias endast under vissa förbehåll, bland vilka borde nämnas, att ägarne till de verk, åt vilka bergslagsallmänningar varit upplåtna, skulle antingen till kronan avstå all rätt till dessa allmänningar eller ock till fulla värdet lösa desamma, samt att, där rekognitionshemman varit med verken förenade, ägaren skulle till kronan erlagga skillnaden mellan uppskattningsvärdet å hemmanen och den vid deras skatteköpande erlagda köpeskillning. — Av denna redogörelse vore enligt statsutskottets mening uppenbart, att järnverken, vilka kommit i åtnjutande av förmånen att få, efter rekognitionsskogarnes indelning och skattläggning till hemman, skattelösa desamma mot en i förhållande till det verkliga värdet ringa köpeskillning, blivit i hög grad gynnade, då vid tiondens eftergivande något anspråk på rekognitionshemmanen icke från kronans sida framstälts, på sätt förhållandet varit vad de ädlare verken anginge. Vid försäljningar till bruken av rekognitionshemmanen hade syftet varit enahanda som med den ursprungliga upplåtelsen av de allmänningar, varav hemmanen bildats, eller bergshanteringens understödjande och uppmuntran. Räntan av rekognitionshemmanen hade trätt i stället för den förra arrende- eller rekognitionsskogsavgiften, och även uti dessa hemmans räntor hade jämlikt kungl. kungörelsen den 5 juni 1885 en nedsättning med 30 procent från och med år 1886 ägt rum. Skulle, såsom motionärens förslag innebure, kronan avstå från rättigheten att föra talan om rekognitionshemmans återvinnande, i händelse

de skiljdes från bruk, till vars understöd de blivit anslagna, eller i händelse sådana bruk nedlades, komme staten för avståendet till enskilde av en mängd värdefulla jordegendomar icke att åtnjuta någon annan ersättning än de då ännu kvarstående 70 procent av räntan å rekognitionshemmanen. På grund av dessa förhållanden ägde enligt utskottets åsikt staten fullt fog att fortfarande fasthålla grundsatsen, att ifrågakvarande hemman skulle vara oskiljaktigt förenade med det verk, till vars understöd de blivit skattesålda.

På grund av vad sålunda förekommit hemställde utskottet, att då ifrågakvarande motion måtte av riksdagen lämnas utan avseende.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagens båda kamrar.

I en till statsrådet och chefen för finansdepartementet ingiven skrift androgo v. häradshövdingen Gust. Edv. Fahlerantz och trävaruhandlaren Nils Stahre, med bifogande av förteckning över skattlagda och under bruk till skatte försålda rekognitionsskogar, bland annat, dels att dessa och dylika skogsområden av betydlig omfattning, vilka för det dåvarande innehades och avverkades av särskilda bruksägare och andra personer, rätteligen vore att anse som kronan tillhöriga, vadan i avseende på flertalet av sådana skogar, å kronans vägnar, kunde anställas återvinningstalan, dels ock att värdet av den avverkning, som under de då senast förflutna tio åren å skogarne ägt rum, rätteligen tillhörde kronan, vilken i följd därav syntes jämväl hava anledning att föra talan om skadestånd, såvitt icke i särskilda fall kronan funne sig böra avstå från sådant anspråk, där nämligen tilläventyrs vederbörande varit okunniga om bristen i sin rättstitel och således handlat i god tro.

Genom remiss den 15 juli 1893 överlämnade därefter departementschefen handlingarna i ärendet till kammarkollegium för att tillställas kammaradvokatfiskalsämbetet för den åtgärd. ämbetet kunde finna desamma föranleda, varefter kollegium remitterade handlingarna till advokatfiskalen för behörig åtgärd.

Kammaradvokatfiskalsämbetets åtgärder.

Till följd härav upprättade advokatfiskalsämbetet, med ledning av skatteköpsböckerna, specifik förteckning å sådana under bruk skatteköpta hemman och lägenheter, vilka uppkommit av rekognitions-skogar m. m. och som enligt uttrycklig föreskrift i skattebrevet skulle vara oskiljaktigt förenade med bruken. Advokatfiskalsämbetet inhämtade dels av mantals- och skattskrivnings- samt taxeringslängder, att sådana hemman till ej obetydligt antal frångått bruken, dels ock av från bergmästarne inkomna relationer för åren 1891 och 1892 ävensom en i kammarkollegium förvarad förteckning över de svenska järnverken m. m., att åtskilliga bland de bruk, som då avsågos, blivit nedlagda. Då dylika åtgärder enligt gällande föreskrifter och den uppfattning, som fanns uttalad i statsutskottets ovan omförmälda utlåtande vid 1886 års riksdag, borde medföra skatterättens förlust, ansåg sig advokatfiskalsämbetet äga giltig anledning att å kronans vägnar mot innehavarna av omkring åttio rekognitions-hemman anställa rättegång, i syfte att egendomarna måtte till kronans fria disposition återställas dels på grund därav att hemmanen frångått bruken, och dels på grund därav att bruken blivit nedlagda.

1897 års domar.

Av de instämnda rättegångarna blevo sjutton, på sätt i det föregående blivit nämnt, den 8 juni 1897 avgjorda av Kungl. Maj:t i högsta domstolen. De av högsta domstolen meddelade domarna innehöllo ett fastställande av respektive hovrättsdomar, varigenom kronans talan ogillats, enär det förhållande att bruket nedlagts eller det omstämda hemmanet icke längre vore förenat med bruket, varken på grund av lag eller enligt något i skatteköpebrevet stadgat förbehåll föranledde där-

till att skattemannarätten till hemmanet förverkats. I anledning av den utgång nämnda rättegångar sålunda erhållit avstod advokatfiskalsämbetet från fullföljd av övriga då ännu anhängiga rättegångar. I dessa sistnämnda rättegångar hade underdomstolarna ogillat kronans talan.

Beträffande samtliga nu avsedda rättegångar, gällande, såsom nämnts, omkring åttio rekognitionshemman, föreligga sålunda laga kraftätagande domar, varigenom kronans ovanberörda talan ogillats.

I fråga om övriga rekognitionshemman, till antalet omkring tvåhundra trettio, föreligga, såvitt är känt, inga rättsliga avgöranden i nu berörda hänseende. Ett antal av dem (omkring femtio fem) har kronan redan genom särskilda köp återförvärvat.

Den vidsträckt formuleringen av nu ifrågavarande del av motionärens hemställan kunde tilläventyrs giva anledning till en viss tvekan, huruvida avsikten varit att rekognitionshemmanen borde återgå till kronans fria disposition alldeles fränsett det förhållande, huruvida sådana omständigheter föreligga eller icke, vilka på sin tid gävo anledning till anställande av rättegång från kronans sida. Motionärens hemställan om upphävande av förordningen den 22 december 1898 ävensom innehållet i den till stöd för motionen anförda motiveringen ger emellertid anledning antaga, att motionären ansett en återgång av rekognitionshemman böra äga rum allenast under förutsättning, att hemmanen frångått bruken eller bruken blivit nedlagda.

Kollegii
yttrande.

Även med antydda inskränkning i räckvidden av de påyrkade åtgärderna för rekognitionshemmans återförande under kronans fria disposition är det uppenbart, att densamma skulle innebära direkt ingrepp i bestående enskild rätt. Utan vidare är detta klart i fråga om de omkring åttio hemman, i fråga om vilka kronans återvinningstalan genom laga kraftätagande domar ogillats. Vidkommande övriga under enskild äganderätt varande rekognitionshemman föreligger det förhållande att, även om det skulle kunna tänkas att den uppfattning, som kommit till uttryck i 1897 års domar, icke vidare skulle av domstolarna godkännas, statsmakterna böjt sig för berörda uppfattning och uttryckligen genom 1898 års omförmälda förordning förklarat den inskränkning i ägarens fria förfoganderätt över hemmanen, som avsetts med det i skatteköpebrevet intagna villkor, hava upphört att gälla.

Motionärens förslag äsyftar sålunda — fullt medvetet — en lagstiftning, varigenom redan förvärvade privata rättigheter omedelbart skulle för ändamålets vinnande annulleras. Det skulle alltså gälla att på denna lagstiftnings område bryta med den i vårt land — likasom, såvitt kollegium har sig bekant, jämväl i övriga kulturländer — i lagstiftningen hittills upprätthållna grundsats, att civilag icke bör givas tillbakaverkande kraft. Denna rättsnorm lär vara av sådan fundamental betydelse för samhällslivet, att den måste anses positivt gälla som ett sedvanerättsligt moment i själva statsförfattningen. Givetvis kan densamma lika väl som andra normer av statsförfattnings natur upphävas eller modifieras i för sådant syfte angivna former. Som förutsättning härvid måste väl emellertid fordras, att förändringen skall vara påkallad av ett samhällsintresse av den allra största betydelse, statsfinansiellt eller socialt. Svensk statsmakts ingripanden under 1500- och 1600-talen mot av enskilda förvärvad rätt till jord, vilka precedensfall man här möjligen skulle

vilja åberopa till jämförelse, hava också ägt rum under tider av rikets yttersta finansiella nödläge. Nu föreligger ingen sådan situation. Motionären har icke påstått, att den åsyftade åtgärden skulle vara med någon grad av nödvändighet påkrävd av statsfinansiella hänsyn. Ej heller har påvisats förhandenvaron av något så omfattande socialt intresse, som skulle kunna rättfärdiga ett ingrepp av så allvarsam art som här är fråga i samhällsordningens centrala och ömtåliga delar. Huruvida en framtida reformlagstiftning i den s. k. jordfrågan kommer att nödvändiggöra ett sådant ingrepp, därom torde vara för tidigt att nu fälla något omdöme.

Men även om man, med frånseende av denna synpunkt, vill betrakta saken allenast som en praktisk lämplighetsfråga, måste man enligt kollegii förmenande ställa sig högst betänksam mot motionärens förslag.

Utan tvekan ger kollegium motionären rätt därutinnan att statsmakternas syfte med skatteförsäljningarna av rekognitionsskogarna förfelats i och med att 1897 års domar underkänt den från kronans sida väckta talan. Att statsmakterna verkligen avsett att de för en obetydlig köpeskilling försålda rekognitionshemman för all framtid skulle utgöra understöd för driften vid de bruk, varunder de blivit sålda, är enligt kollegii mening otvivelaktigt. Så sent som år 1886 var riksdagen ock övertygad därom att statsmakternas nämnda avsikt, uttryckt i skatteköpebrevens förbehåll om hemmanens oskiljaktighet från bruken, åtnjöt rättsligt skydd. Det är också tydligt, att de av domstolarna åberopade skälen för ett ogillande av kronans anspråk icke innebära ett underkännande av nyssnämnda uppfattning av upplåtelseernas syfte, utan fastmer ett konstaterande av att detta syfte icke blivit vid nämnda upplåtelser på ett formellt tillfyllestgörande sätt rättsligen tillvarataget. Genom utgången av de omförmälda rekognitionshemmansrättegångarna kan på visst sätt sägas hava uppstått en konflikt mellan materiell och formell rätt, vilken konflikt, såsom framgår icke minst av riksdagsförhandlingarna, i icke ringa grad oroar det allmänna rättsmedvetandet. Tanken att genom en lagstiftningsakt återställa det så att säga rubbade jämviktsläget mellan formell och materiell rätt måste därför i och för sig te sig förklarlig.

Emellertid vill det för kollegium synas att, hur förklarlig en dylik tanke än kunde förefalla, densammas förverkligande likväl skulle mötas av utomordentliga, tilläventyrs oöverbinnerliga svårigheter.

Endast i ett fåtal fall torde verkningarna av den tänkta lagstiftningen komma att inskränka sig till arvingarna till kronans medkontrahenter vid skatteköpen. Särskilt efter år 1898 hava förändringar i stor utsträckning ägt rum i äganderätten till rekognitionshemman, och lära dessa förändringar i stort antal fall grunda sig på onerösa förfoganden. I största omfattning ägas rekognitionshemmanen av bolag, vilkas aktier köpas och säljas å den allmänna fondmarknaden. För nuvarande ägarne av rekognitionshemman skulle de ifrågasatta åtgärderna komma att framstå såsom uppenbara rättskränkningar, såsom ett upphävande för deras del av en av rätts-samfundets huvudgrundsatser nämligen likställighet inför lagen. Ty i detta sammanhang får icke förbises, att i kanske flertalet fall hava hemmanen innehafts så länge efter åkommen lagfart att, i händelse av regelrätt vindikationstalan god tros innehavare skulle kunnat, även om hemmanen obehörigen kommit ur kronans hand, till skydd för sin äganderätt åberopa tjuguarig hävd, ett skydd som tydligen efter motionärens tanke i ett fall som det förevarande icke skulle få gälla. — Vad nu

sagts kan uppenbarligen i än högre grad anföras till deras förmån, vilka kommit i besittning av in-teckningar i rekognitions-hemman eller av sådana obligationer, för vilka dylika in-teckningar utgöra säkerhet.

Det är enligt kollegii mening sålunda uppenbart att ett återförande tvångsvis till kronans fria disposition av rekognitions-hemmanen i största omfattning skulle komma att kännbart träffa i god tro varande tredje man.

Det får vidare icke fränses, att åtgärder av här föreslagen innebörd städse och oundvikligen åtföljas av ett nedsatt förtroende för rättsordningen. Såsom en ytterligare olägenhet har man givetvis att räkna med en mer eller mindre omfattande rubbning av fastighetskrediten i landet, som under nutida förhållanden måste anses vara en av det ekonomiska livets viktigaste faktorer. Till sist får icke heller förbises att i den mån denna kredit kunnat utnyttjas i utlandet och utländska undersåtar i god tro blivit ägare av värdepapper, för vilka nu ifrågavarande slag av fastigheter utgöra säkerhet, statsmakterna löpa risken, att främmande stater till skydd för sina undersåtars intressen vidtaga folkrättsliga motåtgärder.

Av det anförda torde framgå att ett bifall utan vidare till motionärens hemställan, så vitt nu är fråga, icke kan förordas.

Då emellertid, såsom kollegium i det föregående antytt, å ena sidan den tanke, som ligger till grund för motionen, ytterst bottnar i den i och för sig enligt kollegii mening icke oriktiga föreställningen att genom 1897 års domar den materiella rätten blivit lidande till förmån för den formella och denna föreställning uppenbarligen delas av stora befolkningsgrupper inom landet, men, å andra sidan, de svårigheter som äro förenade med ett realiserande av motionärens tanke icke synas vara klart insedda, har kollegium för sin del icke något att erinra mot en utredning, dock icke såsom motionären avser allenast angående sättet för rekognitions-hemmanens återförande till kronans fria disposition, utan i första hand för utrönande av möjligheten och lämpligheten av en sådan åtgärd. — Även om en sådan utredning skulle giva ett i huvudsak negativt resultat, har i allt fall därmed vunnits, att denna under de senare årens riksdagar ständigt återkommande fråga finge en så fullständig belysning, att den kunde på ett säkrare sätt än hittills av allmänheten bedömas och därmed tilläventyrs bliva avförd från diskussion.

Motionärens hemställan i vad den avser åtgärder i syfte att till kronans fria disposition återföra *gruvskogar* och *andra naturvärden*, som av kronan upplåtits till olika industriföretags stödjande, synes huvudsakligen äsyfta statens till bergshanteringens understöd anslagna skogar.

2) Gruvskogar m. m.

Bedräffande antalet av dessa skogar, deras belägenhet och areal samt de villkor varunder de blivit upplåtna till respektive gruv- eller industriföretag hänvisar kollegium till kommerskollegii och domänstyrelsens av trycket utkomna underdåniga utlåtande den 23 november 1896 angående dessa skogar. Förvaltningen av ifrågavarande skogar är efter riksdagens hörande reglerad genom förordningen den 27 maj 1898. Enligt nämnda författning kunna grunderna för denna förvaltning angivas på följande sätt. Ifrågavarande skogar skola, under domänstyrelsens överinseende, stå under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning. Därest, sedan de av bergmästaren godkända virkesbehoven blivit fyllda, någon ordinarie skogstillgång återstår, som, efter nyttjanderättshavarnas hörande, prövas icke vara erforderlig för

Grunderna för den nuvarande förvaltningen.

fyllande av nästföljande års behov, äger domänstyrelsen att förordna om överskottets försäljande, likasom det skall åligga domänstyrelsen att draga försorg om tillgodogörandet av vindfällan och ståndtorr skog samt annan extra avverkning, där den icke, efter domänstyrelsens bestämmande, utbytes mot ordinarie avverkning, som då skall besparas. Det ankommer på Kungl. Maj:t att på därom gjord framställning förordna, huruvida och till vilket belopp vid försäljning av virkesöverskott eller extra avverkning influtna, behållna medel må användas för betäckande av kostnader vid skogens förvaltning och vård samt i sådant syfte mot redovisningsskyldighet ställas till nyttjanderättshavares förfogande. Vad av dylika försäljningsmedel på nu nämnda sätt icke användes skall tillgodoföras statsverkets skogsmedel. Där den rörelse, till vars understöd skog av ifrågavarande slag blivit anvisad, bedrives i sådan omfattning, att den enligt den för skogen upprättade hushållningsplan beräknade ordinarie avkastningen kan visas i sin helhet vara under längre tid för ändamålet med upplåtelsen fullt erforderlig, må det ankomma på Kungl. Maj:t att, på därom gjord ansökning, medgiva nyttjanderättshavare att fritt disponera samma virkesavkastning för viss, för varje fall bestämd tid, under villkor dock att andra utsyningsberättigade vederbörligen tillgodoses samt att, därest sagda rörelse antingen upphör eller minskas i sådan grad, att virkesavkastningen i sin helhet ej längre för densamma behöves, den fria dispositionen upphör. Därest virke, som blivit för godkänt behov i vederbörlig ordning utsynat, finnes kunna till större fördel för nyttjanderättshavare eller annan utsyningsberättigad avyttras för att ersättas genom virket motsvarande vederlag, ankommer det på domänstyrelsen att för varje fall medgiva det utsynade virkets avyttrande eller utbytande och därvid meddela för vederbörlig kontroll erforderliga föreskrifter.

Motionären synes hava tänkt sig att nyttjanderätterna till ifrågavarande skogar genom ett ingripande från statsmakternas sida omedelbart skulle upphöra utan någon ersättning till nyttjanderättshavarna och oberoende därav, huruvida sådana omständigheter föreligga, vilka i och för sig kunde utgöra laglig anledning till nyttjanderätternas upphörande.

Kollegii
yttrande.

Vad kollegium i det föregående anført angående de principiella betänkligheterna mot en lagstiftning i syfte att ingripa i redan förvärfvade rättigheter gäller i samma utsträckning beträffande de ständiga nyttjanderätterna till bergverkskogarna. Den omständigheten att dessa skogar icke innehavas under äganderätt utan under visserligen villkorliga men dock ständiga nyttjanderätter läser icke giva anledning till modifikation i ovan angivna grundsats, att civillag icke bör givas återverkande kraft.

Då emellertid utövningen av ifrågavarande nyttjanderätter, vilka samtliga tillkommit under äldre tider och under helt andra samhälleliga och ekonomiska förutsättningar än de nuvarande, tilläventyrs kunna medföra ett utnyttjande av skogsprodukter på sådant sätt och i en sådan omfattning, att allmänna national-ekonomiska intressen därigenom bliva lidande, synes däremot tanken på en *avlösning* av dessa nyttjanderätter mot ersättning till nyttjanderättshavarna vara värd ett överbäggande. Kollegium tänker därvid exempelvis på bestämmelsen i första paragrafen av sistberörda 1898 års författning, enligt vilken skogen skall av skogsförvaltningen behandlas icke blott efter vetenskapliga regler lämpade efter varje särskild skog och ortsförhållandena, utan även med hänsyn till ändamålet med skogens upplåtande. Det är givet att om hänsynen till ändamålet med skogens upplåtande

gives alltför stort utrymme vid densammas skötsel, de nationalekonomiska intressena lätt bliva lidande. Detsamma gäller ock för det fall att nyttjanderätts-havaren allenast för att komma i åtnjutande av sin nyttjanderätt uppehåller en bruksdrift efter metoder, som äro fullkomligt föråldrade och oekonomiska.

Av dessa skäl har kollegium icke något att erinra mot en utredning, huruvida och på vad sätt bestående nyttjanderätter till statens till bergshanteringens understöd anslagna skogar böra avlösas. Stockholm den 23 april 1920.

HJ. NEHRMAN.

CASTEN VON OTTER.

A. W. DUFWA.

P. R. BERGSTRÖM.

AXEL KLOCKHOFF.

TOM WOHLIN.

Föredragande.

Herm. Fehr.